

oni su naglašeno vezani uz različite crkvene dobrovoljne organizacije. Zauzete katolkinje češće odbijaju crkveno učenje u području spolnog morala no što to čine muškarci. Sličnost među zemljama moguće je pronaći i kod distanciranih katolika – u Italiji, Poljskoj, Irskoj i Malti distanciranima je puno teže u potpunosti prekinuti s Crkvom te se naglašeni društveni pritisak ogleđa u odluci o crkvenom vjenčanju ili religijskom odgoju vlastite djece. U zemljama u kojima su katolici manjina, ili jedna među mnogim denominacijama, takav je društveni pritisak mnogo manje izražen. Mnoge sličnosti među pojedinim kategorijama Fulton pripisuje i utjecaju kasne moderne, odnosno katoličkom pokušaju akomodacije na suvremene društvene prilike. Način na koji se katolički monopol preobražava povezan je i s načinom izgradnje individualnog identiteta.

Ta je knjiga ne samo inspirativna, već i vrlo čitljiva. Imena intervjuiranih i izvodi iz njihovih razgovora povećavaju utisak autentičnosti, dočaravaju niz individualnih svjetova, životnih okolnosti, moralnih dilema. Ona nam pruža važan pogled u način življenja religioznosti u suvremenom svijetu, ono što ankete tako vješto skrivaju. No te se studije teško mogu u potpunosti kontekstualizirati ako čitatelj nema kvantitativnu sliku religioznosti pojedine zemlje. Koliko su sličnosti pojedinih kategorija a različitih zemalja markantne, toliko se pokazuje da su, primjerice, zauzeti katolici doduše na sličan zauzeti način, ali zapravo i dosta različito žive svoju religioznost koja je nesumnjivo društveno posredovana. Uglavnom, knjiga koja se može preporučiti ne samo za čitanje, već i kao metodologijski predložak sličnih studija, a kakve nedostaju Hrvatskoj.

Na kraju ovog prikaza želim kratko upozoriti na još jednu knjigu iste izdavačke kuće, a koja također može biti zanimljiva hrvatskim čitateljima: *Religion and Politics. East-West Contrasts from Contemporary Europe*. Riječ je o zborniku radova koji fokusiraju odnos religije i politike u Irskoj, Engleskoj i Poljskoj, a iz pera sljedećih autora: Tom Inglis, Grace Davie, Andrzej Fils, Stephen Menzel et al., Rosa Lehman, Zdis³av

Mach te Katarzyna Gilarek. S različitih aspekata autori fokusiraju tezu Anrzeja Flisa prema kojemu Katolička crkva pokazuje već višestoljetne probleme prilagodbe suvremenoj demokraciji koja joj ne želi dodijeliti privilegirani status. U tom su pogledu zanimljive analize irskoga i poljskog slučaja, jer je u objema državama katolicizam, ostvarujući važne društvene uloge, morao mijenjati svoje društvene pozicije. No valja primijetiti da ta opća teza malo vodi računa o suvremenim promjenama u samom katolicizmu gdje, primjerice, borba za ljudska prava svakog čovjeka nije samo "lukavi" način prilagodbe suvremenosti, već je zasigurno samo drukčiji način izražavanja vlastite biti. No neovisno o tome, studije su vrlo ilustrativne jer na više različitih načina pokazuju kako teče proces društvenih i religijskih promjena. Rijetko spominjani i opisivani primjeri, poput života Grkokatoličke crkve u Poljskoj za vrijeme komunizma, nezaobilazan su kamenčić ocrtanog mozaika.

Siniša Zrinščak

Vlasta Ilišin, Furio Radin (ur.)

MLADI UOČI TREĆEG MILENIJA

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i
Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva
i mladeži, Zagreb 2002, 355 str.

Knjiga Mladi uoči trećeg milenija rijedak je primjer prezentiranja rezultata longitudinalnog istraživanja tematike mladih u Hrvatskoj, a zbog vremenskog razdoblja na koje se referira (1986. i 1999. godina), knjiga pomaže u rasvjetljavanju promjena u vrijednosnoj i stavovskoj strukturi mladih odigranih u tranzicijskom razdoblju Hrvatske. Autori studije ne ograničavaju interpretacijske obrasce na uže disciplinarnu analizu, već kom-

biniraju sociološke, politološke, kulturološke i ekonomske uvide, a knjiga dijelom ima i stanovitu prognostičku vrijednost. Predgovor knjizi napisao je Josip Županov, koji je ujedno i recenzent knjige uz Srđana Vrcana i Mirjanu Ule (Ljubljana). Skupina autora ove knjige znanstvenici su iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu – urednici knjige Vlasta Ilišin i Furio Radin te Branislava Baranović, Helena Štimac Radin i Dinka Marinović Jerolimov. Knjiga je rezultat komparativnog empirijskog istraživanja; za komparaciju rezultatima istraživanja provedenu 1999. godine na uzorku od 1700 mladih (od 15 do 29 godina) iz cijele Hrvatske, korišteni su rezultati sličnog istraživanja iz 1986. godine. Rezultati istraživanja prikazani su kroz deset problemskih tekstova, kojima su pridodani uvodno poglavlje te rekapitulacija rezultata i završna razmatranja. Knjiga kao dodatak sadrži sažetak na engleskom jeziku, a u prilogu možemo naći i korišteni upitnik sa dobivenim podacima.

Uvodnim poglavljem *Društveni kontekst i metodologija istraživanja* urednici knjige Vlasta Ilišin i Furio Radin daju kratak prikaz konceptualizacije pojma mladih i metodologije istraživanja *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj* (provedeno 1999. godine), koje uz istraživanje *Položaj, svijest i ponašanje mlade generacije Hrvatske* (iz 1986. godine), čini okosnicu knjige. Iako su se od početka tematiziranja mladosti zbile mnoge promjene u položaju mladih, vulnerabilnost i dalje ostaje provodni element te životne dobi, jer mladi "...više nisu zaštićeni kao djeca, a još ne uživaju sve mogućnosti i pogodnosti koje su dostupne odraslima" (14). Pozitivnu karakteristiku ovog životnog razdoblja možemo pronaći u stavu da su mladi društava tranzicije prepoznati kao "prirodni pobjednici tranzicije" (UNICEF, 2000) zbog prijemčivosti za zbivanja u socijalno-političkoj okolini te istovremene mobilizatorske snage za društvene promjene. Hrvatska se unatoč komparativnim prednostima s početka tranzicije ne ubraja u uspješnije tranzicijske zemlje, te su stoga i rizici kojima su izloženi mladi (naročito obzirom na ratne posljedice) veći nego u zemljama s uspješnijim rezultatima razvoja.

U drugom poglavlju, *Mladost, odraslost i budućnost*, autorica Vlasta Ilišin polazi od definicije mladosti kao životnog razdoblja koje se smješta između djetinjstva i odraslosti, a za sobom povlači diskrepanciju "...između normativno priznatih i realno ostvarenih prava" (27) budući da se u suvremenom društvu mladost još uvijek "...prepoznaje kao razdoblje novicijata" (27), te se mladima "...priznaje psihofizička, ali ne i socijalna zrelost" (27). Referiranjem na socijalno trajanje razdoblja mladosti, koje se kreće u rasponu od 14 ili 15 godina, pa sve do srednjih dvadesetih ili čak do tridesete godine života, možemo zaključiti da "... se zapravo radi o dva različita obrasca odrastanja – *sinhroniziranom* i *nesinhroniziranom* – koji su povezani s dvije različite koncepcije mladosti – odraslocentričnom i mladocentričnom. *Odraslocentrična orijentacija* obilježena je nastojanjem mladih da što prije postanu odrasli na način da preuzmu trajne društvene uloge koje pripadaju odraslima, a što je blisko tradicionalnom tipu mladosti. *Mladocentrična orijentacija* određena je pak željom mladih da što dulje ostanu u omladinskom statusu, pri čemu svjesno odgađaju ili odbijaju preuzimanje nekih trajnih socijalnih uloga" (28). Rezultati istraživanja pokazali su da je "... unazad desetljeća i pol došlo do blagog porasta mladocentrične orijentacije među mladima Hrvatske", no još uvijek možemo reći da je hrvatsko društvo po svojim osnovnim obilježjima tradicionalističko i paternalističko u svom odnosu spram mladih. Kao konstantu u stavovskoj strukturi mladih od osamdesetih naovamo možemo istaknuti nepovoljnije ocjenjivanje društvene u odnosu na osobnu budućnost, te možemo zaključiti da među mladima perzistira stanovito neuvažavanje realiteta. U odnosu spram mladosti i odraslosti mladi su relativno homogeni: glavne se razlike odnose na socijalno porijeklo te socioprofesionalni status.

Furio Radin u trećem je poglavlju, koje nosi naslov *Vrijednosne hijerarhije i strukture*, usmjeren na proučavanje promjena u vrijednosnim orijentacijama nastalim u posljednjih petnaestak godina. Podatak dobiven tim dijelom istraživanja, koji izaziva najveću pažnju, odnosi se na veću poželjnost svih ispiti-

vanih životnih ciljeva, osim političkog potvrđivanja, u odnosu na rezultate iz 1986. godine. Istraživanjem vrijednosnih orijentacija dobiveni su rezultati o rastu individualizma, dok je kolektivizam zabilježio niže rezultate, a na dimenziji tradicionalizma nije došlo do bitnih promjena. U pogledu vrijednosti najrazvidniji je rast u sferi materijalnog položaja, samosvojnosti, vjere, društvenog položaja, vlasti te profesionalnog uspjeha, te pad u političkom potvrđivanju. Distanciranje mladih od političkog potvrđivanja u skladu je s trendovima iz cijele Europe, koji će "... vjerojatno u budućnosti rezultirati sasvim novim odnosima prema društvenoj zbilji i uređivanju društvenih odnosa" (77).

Četvrto poglavlje knjige, *Religioznost, nereligioznost i neke vrijednosti mladih*, autorice Dinke Marinović Jerolimov, bavi se (ne)religioznošću mladih na vrlo temeljit način, obuhvaćajući aspekte ne(religioznosti) mladih te povezanost religijske samoidentifikacije s posljedičnim dimenzijama religioznosti. Rezultat koji se provlači kroz cijelo poglavlje jest narasla religioznost mladih, uslijed suženih perspektiva za mlade, a rasprostranjenost pojedinih dimenzija i funkcija religioznosti ukazuje da mladi danas u Hrvatskoj ne odstupaju znatno od odrasle populacije. U dimenzijama religioznosti do najvećeg je porasta došlo u religijskoj i konfesionalnoj samoidentifikaciji, te u sudjelovanju u religijskoj praksi. Mladi su kao skupina pokazali izrazite razlike obzirom na ruralno-urbani kontinuum, socioprofesionalni status, stupanj obrazovanja oca, stupanj obrazovanja ispitanika, dob i spol. Jedan od najistaknutijih rezultata istraživanja odnosi se na diferencijaciju skupine uvjerenih vjernika i vjernika koji ne prihvaćaju sva službena stajališta svoje vjere, te koji "... očito ne doživljavaju nespojivim smatrati se religioznima, a imati stavove suprotne stavovima svoje religije i Crkve u području seksualnosti i morala" (122).

Petim poglavljem pod naslovom *Mladi u Hrvatskoj – između nacionalnog identiteta i europske integracije*, autorica Branislava Baranović propituje posljedice i perspektive tranzicijskih i integracijskih procesa. Osnovna hipoteza tog istraživanja (porast nacio-

nalne svijesti mladih) potvrđena je istraživanjem. Istaknut je pad atraktivnosti kozmopolitskih stavova uz već spomenutu veću raširenost nacionalno obojenih stavova, te rast nekritičkog odnosa prema vlastitoj naciji (etnocentrizmu). No još uvijek ne možemo govoriti o perspektivi koja zatvara mogućnost otvorenosti prema utjecaju drugih kultura i nacija, iako se otvorenost odnosi na utjecaj zapadnoeuropskih i katoličkih nacija, dok prema istočnim i nekatoličkim nacijama postoji veća socijalna distanca. S obzirom na prihvatljivost ulaska Hrvatske u europske integracijske procese uočavamo veću prihvaćenost proeuropskih nego antieuropskih stavova, uz realističan odnos u pogledu na situaciju u vlastitoj zemlji: veći dio mladih ima kritički stav spram doraslosti hrvatske socijalno-političke i ekonomske situacije približavanju ravnopravnom statusu europske članice. Takvi nalazi impliciraju da su mladi u Hrvatskoj unatoč snažnim homogenizacijskim trendovima unatrag petnaestak godina uspjeli sačuvati tipična generacijska obilježja – "kritičnost i otvorenost za pluralizaciju društvenog prostora i svijet oko sebe" (153), što je ohrabrujući rezultat budući je riječ o generaciji koja je nositelj razvojnih tendencija društva.

Mladi i politika naslov je šestog poglavlja, autorice Vlaste Ilišin u kojem možemo naći mnoštvo zanimljivih podataka koji obuhvaćaju vrlo ekstenzivan raspon tema. Budući da je politika interesno određena sfera ljudskog djelovanja za očekivati je da društvene skupine ne mogu biti monolitna tijela, a faktore utjecaja na političke stavove, vrijednosti i oblike ponašanja mladih možemo smjestiti u područja obrazovanja, socioprofesionalnog statusa, rezidencijalnog statusa, dobi i stranačke preferencije. Stranačke preferencije imaju očekivan i prepoznatljiv utjecaj; mladi Hrvatske po svojim su stranačkim preferencijama polarizirani na pristaše SDP-a i LS-a, te s druge strane na pristaše HDZ-a i HSP-a. Između tih polova smješteni su mladi naklonjeni HSS-u i HSLU-u te stranački neoprijedjeljeni. Rezultati istraživanja ukazuju "... na to da odnos mladih spram politike karakterizira njihovo razmjerno solidno razumijevanje društvene stvarno-

sti, zadovoljavajući demokratski potencijal i načelna suglasnost da bi mladi trebali biti prisutniji u političkom životu Hrvatske” (198). Tomu možemo pridodati veću sklonost socijalnomu nego političkomu aktivizmu mladih, uz svijesnost mladih o potrebi veće političke aktivacije i o njihovoj sadašnjoj marginaliziranosti u političkim procesima u Hrvatskoj. Rezultati istraživanja daju osnovu za podjelu mladih na skupinu politički kompetentnih, koji manifestiraju veći demokratski potencijal, više samosvijesti i ne pristaju na paternalistički odnos društva prema njima, te na skupinu politički nekompetentnih, koja slabije razumije i prihvaća demokratska načela, a sklonija je prihvatanju pokroviteljskog odnosa društva. Ukupna trenutna situacija na hrvatskoj političkoj sceni, marginaliziranost mladih u procesima političkog odlučivanja te nepostojanje “... generacijski artikuliranog političkog nastupa bilo mladih bilo njihovih udruga” (201) navode na zaključak da nije za očekivati da će mladi u Hrvatskoj uskoro dobiti (izboriti) priliku za aktivniji angažman u politici.

Branislava Baranović autorica je sedmoga poglavlja, *Što mladi misle o obrazovanju*, u čijem uvodnom dijelu ukazuje na dobro poznatu činjenicu da je obrazovanje jedan od faktora najveće diferencijacije mladih, koji ujedno uz primarnu socijalizaciju ima i najsnažniji utjecaj na vrijednosnu i stavovsku usmjerenost mladih. Analiza stavova mladih u tom je poglavlju prvenstveno ukazala na relativno visoka očekivanja od školskog obrazovanja, koji u njemu prije svega vide sredstvo osobnog razvoja (stjecanje znanja, razvoj osobnosti, mogućnost dobivanja željenog posla, financijsku samostalnost), ali na elementarnoj razini potrebnoj za osamostaljenje, jer je percepcija obrazovanja kao sredstva osobne promocije, te općedruštvene i političke socijalizacije, i dalje na nižoj razini. Stavovi mladih spram obrazovanja uglavnom su uvjetovani socijalnim kontekstom, prvenstveno socioprofesionalnim statusom, obrazovanjem roditelja te ruralnim/urbanim rezidencijalnim statusom. Istraživanje Branislave Baranović također je dalo vrijedne uvide u rad škola i ustrojenost sustava obrazovanja u Hrvatskoj jer je očit “problem neiz-

balansiranosti školskog kurikuluma” (218) – ispitanici su vrlo dobro uočili podređenost vrijednosne komponente obrazovanja funkciji stjecanja znanja i razvoja sposobnosti učenika, te možemo zaključiti da su mladi vrlo važan faktor procjenjivanja adekvatnosti sadašnje obrazovne politike u Hrvatskoj i stoga bi ih po tom pitanju kreatori obrazovne politike trebali više uvažavati.

Helena Štimac Radin svoj je doprinos studiji mladih u Hrvatskoj dala tematiziranjem područja vezanih uz rad, koje je strukturirala u osmom, devetom i desetom poglavlju, s naslovima *Radne vrijednosti mladih*, *Rizici nezaposlenosti* i *Crna boja posla*. “Empirijska istraživanja odnosa mladih prema radu, njihovih stavova i vrijednosti, pokazuju da im je rad i posao izuzetno važan, da on u njihovom vrijednosnom sustavu zauzima istaknuto mjesto ali, da se, isto tako, ova visoka očekivanja sudaraju s realnošću njihova položaja na tržištu rada” (219). S obzirom na radne vrijednosti, u razdoblju od 1986. do 1999. godine, nije došlo do bitnih pomaka u njihovoj hijerarhiji, pa i dalje prva dva mjesta na ljestvici pripadaju samoaktualizaciji i materijalnoj sigurnosti. Divergentan proces promjene u radnim vrijednostima zbio se u smjeru istovremene interiorizacije ekstrinzičnih i humanističkih vrijednosti, a rast se zapaža u području vrijednosti socijalne interakcije i aspirativnog statusa. Mladi su u vrednovanju pojedine uloge rada pokazali relativnu homogenost jer sociodemografske varijable ne impliciraju znatnu diferenciranost među mladima. Zamjetno je povećanje udjela mladih koje ne izdržava obitelj (gotovo dvije petine mladih), već su prisiljeni snalaziti se kako bi osigurali uvjete osnovne egzistencije. Autorica zaključuje svoja razmatranja riječima da je za “... zaustavljanje daljnjeg rasta nezaposlenosti, a time i sive ekonomije” (267) potrebno ostvariti dva preduvjeta: iznalaženje transparentne gospodarske strategije i bolju integraciju mladih u društvo.

Jedanaesto poglavlje pod naslovom *Interesi i slobodno vrijeme mladih*, autorice Vlaste Ilišin, usmjereno je istraživanju *deklariranih* interesa mladih, kao oblika vrijednosti za koje je karakteristično preferiranje od-

ređenih sadržaja i/ili aktivnosti. Slobodno vrijeme resurs je kojim u najvećoj mjeri raspolaze upravo omladinska generacija, a apostrofiranje važnosti slobodnog vremena kao "kvalitativnog", nasuprot "kvantitativnim" faktorima u životu mladih, također postaje nužno ukoliko imamo u vidu da se u sferi slobodnog vremena mnogo bolje nego u drugim područjima svakodnevnog života ličnost mladih može oblikovati na specifičan način. "Stoga se u istraživanju slobodnog vremena mladih akcent stavlja na tzv. kultiviranu dokolicu koja potencijalno najviše pridonosi razvoju ličnosti" (271). Osnovna hipoteza tog istraživanja o većoj zahvaćenosti promjenama hijerarhije nego strukture interesa, te o znatnom utjecaju sociostrukturnih i sociokulturnih obilježja mladih na interese i slobodno vrijeme mladih, potvrđena je rezultatima istraživanja. S obzirom na obrasce provođenja slobodnog vremena, nije došlo do bitnih promjena: urbani kulturni obrazac (izlasci u kafiće, diskoklubove, druženja, tulum, ljenčarenja i odlasci na rok-koncerte) ostao je dominantan način provođenja slobodnog vremena. Mladi su pokazali dihotomiziranost na zastupnike elitnog i ruralnog kulturnog obrasca, a obilježja koja najviše diskriminiraju mlade jesu: socioprofesionalni status, vlastito obrazovanje, obrazovanje oca te rezidencijalni status. Komparacija podataka iz 1986. i 1999. godine pokazala je da je "... porastao interes za većinu promatranih fenomena, a oslabila participacija u većini uspoređenih aktivnosti. Ta diskrepancija pokazuje da se o današnjoj generaciji mladih ne može govoriti kao o letargičnoj mladeži, nego prije kao o prisilno pasiviziranoj i osiromašenoj generaciji" (298). Među deklariranim interesima najviše je poraslo zanimanje za vjeru i vjerski život, zatim za seks i ljubav, prijateljstva i poznanstva, zabavu i razonodu te školovanje i obrazovanje, dok je interes najviše opao za politička zbivanja i vojsku. Dva su opća zaključka tog dijela istraživanja: usmjerenost suvremene generacije hrvatske mladeži k fenomenima iz sfere privatnosti (uz smanjen interes sferu javnosti i područje ideologije), te "... da je dominantna funkcija slobodnog vremena i nadalje zabava i razonoda, dok su sadržaji

koji potencijalno pridonose razvoju ličnosti u drugom planu" (299).

Posljednje, trinaesto poglavlje, *Rekapitulacija rezultata i završna razmatranja*, donosi koncizan uvid u sva područja obuhvaćena istraživanjem te sažetak dobivenih rezultata, u kojem autori ističu da su dobiveni "... jasni indikatori da se ukupan položaj mladih koncem devedesetih znatno promijenio u odnosu na sredinu osamdesetih godina, pri čemu se u nekim važnim segmentima i pogoršao" (311). Jedan od zaključaka također se odnosi na nehomogenost, tj. polariziranost mladih kao društvene grupe, i to prvenstveno na modernistički i tradicionalistički orijentirane.

Rezultati obuhvaćeni knjigom *Mladi uoči trećeg milenija* daju osnovu za zaključak da su pragmatični dobici koje ona omogućuje – višestruki. Kao što i recenzenti knjige ističu, knjiga bi trebala biti interesantna ne samo društvenim analitičarima, znanstvenicima i studentima društvenih znanosti, nego i svima koji se na ma koji način bave temom mladih. Naročito moramo istaknuti potencijal te knjige za kreiranje svrsishodnije politike prema mladima, zbog bogata fundusa podataka koji ona daje. Svi su rezultati u knjizi prezentirani i objašnjeni na vrlo transparentan način, te bi stoga ta knjiga mogla biti interesantna i široj javnosti, naročito mladima.

Dunja Potočnik

IUCD, Tečaj

CONFERENCE ON DIVIDED SOCIETIES IV: CONFLICT AND SECURITY

Dubrovnik, od 22. travnja do 2. svibnja 2003.

Od 22. travnja do 2. svibnja 2003. godine u Interuniverzitetskom centru u Dubrovniku održan je međunarodni tečaj *Divided*